

УДК 94(477.53)»17»:259

Ірина Петренко*

РОЛЬ ПАРАФІЯЛЬНИХ СВЯЩЕНИКІВ У ЗДІЙСНЕННІ ТАЇНСТВА ВІНЧАННЯ МІРЯН У ХVІІІ ст.

У статті йдеться про те, що на парафіяльних священників було покладено функцію виявлення законних перешкод, які робили шлюб мирян неможливим. На основі проаналізованих архівних справ духовних судів доходимо до висновку, що майже завжди вінчання шлюбів чужим (не парафіяльним) ієреєм відбувалося через наявність між нареченими законних перешкод для укладання шлюбу.

Ключові слова: подружжя, шлюбно-сімейні відносини, миряни, священнослужителі, духовне правління, духовний суд.

В статті речь идет о том, что на приходских священников возлагалась функция выявления законных преград, через которые брак заключать было запрещено. На основе проанализированных архивных дел духовных судов приходим к выводу, что почти всегда венчание браков чужым (не приходским) иереем происходило через наличие между брачующимися законных преград для заключения брака.

Ключевые слова: супруги, брачно-семейные отношения, миряне, священнослужители, духовное правление, духовный суд.

The researcher considers the duty of parish priests to bring out legal obstacles which made marriages of laymen impossible. On the basis of the analysed archival documents the author comes to the conclusion that very often fiancées married by another (not a parish) priest had legal obstacles for celebration of marriage.

Key words: married couple, marriage-domestic relations, laymen, clergy, ecclesiastic governing, ecclesiastic court.

Зміни, які відбуваються сьогодні в Україні у політичній, економічній, правовій сферах, впливають і на демографічну ситуацію в країні, зокрема на шлюбно-сімейні відносини. Тому проблеми сім'ї розглядаються як один із пріоритетних напрямків державної політики, оскільки вона посідає чільне місце серед ключових суспільних цінностей. З часів здобуття Україною незалежності почалося відродження свободи віросповідання, забутих традицій. Це виявилось й у відродженні національних сімейних звичаїв, зокрема обряду укладення шлюбу, освяченого Церквою.

В історіографії роль парафіяльних священників у здійсненні таїнства

---

* *Петренко Ірина* – к. і. н., доцент, докторант історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

вінчання мирян не були предметом спеціального наукового дослідження. Дана тема розглядалася фрагментарно, лише в окремих напрямках і аспектах. Однак розвідка була б не можливою без наявності певної кількості праць, які певною мірою торкалися б даної проблеми. Слід виокремити праці дореволюційних дослідників світського і церковного права В.Ф.Владимирського-Буданова, М.Суворова, І.С.Берднікова¹. Названі вчені в своїх роботах побіжно вказували на такий канонічний припис Руської Православної Церкви, як здійснення таїнства вінчання лише парафіяльним священником наречених.

У студіях істориків О.Левицького, В.Демидова, А.Лебедева² йдеться про те, що з метою уникнення сумнівних і незаконних шлюбів, здійснювати вінчання наречених дозволялося лише парафіяльному священнику. Ці вчені вказували на самотність шлюбно-сімейних відносин українців, характеризували негативні впливи норм російського права на еволюцію традиційних уявлень про родину, з'ясовували причини сімейних конфліктів й особливості їхнього розв'язання.

Серед сучасних дослідників історії сім'ї варто назвати праці російських і українських учених М.К.Цатурової, Б.М.Миронова, В.Ю.Лещенко, М.М.Сулими³. Зазначені дослідники, аналізуючи модернізаційні реформи, проведені в Російській державі у XVIII ст., у своїх студіях певною мірою торкалися й питання про роль парафіяльних ієреїв у здійсненні таїнства вінчання.

Метою даної статті є дослідження ролі парафіяльних ієреїв у здійсненні таїнства вінчання мирян Руської Православної Церкви у XVIII ст.; показати значення священнослужителів у освяченні незаконних шлюбів.

---

¹ *Владимирский-Буданов М.Ф.* Обзор истории русского права / Михаил Флегонтович Владимирский-Буданов. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 1995. – 640 с.; *Суворов Н.С.* Учебник церковного права / Николай Семенович Суворов. – М.: Т-во «Печатня С.П.Яковлева», 1912. – 531 с.; *Бердников И.С.* Краткий курс церковного права / Илья Степанович Бердников. – Казань : Типография Императорского университета, 1888. – 483 с.

² *Левицкий О.* Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. / О. Левицкий // Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов. – К., 1909. – Часть XVIII, т. III. Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII – С. 1–120; *Левицкий О.* Невінчані шлюби на Україні / О. Левицький // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1909. – Книга III. – С. 98–107; *Левицкий О.* / *О.Левицкий* Обычные формы заключения браков в Южной Руси в XVI–XVII ст. // Киевская старина. – 1900. – № 1. – С. 1–15; *Демидов В.* Церковно-судебная практика по делам брачным в Белгородской епархии / В.Демидов // Харьковский сборник. – 1891. – Вып. 5. – С. 53–92; 1895. – Вып. 9. – С. 100–128; *Лебедев А.* О брачных разводах по архивным документам Харьковской и Курской духовных консисторий / А.Лебедев // Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских. – 1887. – Книга II. – С. 2–30.

³ *Цатурова М.К.* Русское семейное право XVI–XVIII вв. / М.К.Цатурова. – М.: Юрид. лит., 1991. – 112 с.; *Миронов Б.Н.* Социальная история России периода империи (XVIII–начало XX вв.) / Борис Николаевич Миронов. – СПб. : Издательство «Дмитрий Булавин», 1999. – Т. 1. – 548 с.; Т. 2. – 566 с.; *Лещенко В.Ю.* Русская семья (XI–XIX) : Монография / В.Ю.Лещенко. – СПб. : СПГУТД, 2004. – 608 с.; *Сулима М.М.* Грѣхи розмаїтї: епитимійні справи XVII–XVIII ст. / Микола Матвійович Сулима – К. : Фенікс, 2005. – 256 с.

Як спосіб запобігти незаконним шлюбом, правило Кормчої книги дозволяло вінчати наречених лише парафіяльними священиками. Це було підтверджено Духовним регламентом Петра I 1721 р. і указом від 1731 р.⁴ Тим самим заборонялося вінчатися мирянам у чужих парафіях, щоб не виявляти неповагу до своїх ієреїв і не викликати підозру в законності шлюбу. Духовний регламент наказував священикам доповідати про подібні порушення в «духовный коллегіум»⁵. Синод же став найвищою інстанцією у вирішенні справ про «сомнительные браки». Зі скасуванням «венечных памятей» (документу, який видавався єпархіальним архієреям на ім'я священика про дозвіл вінчання наречених) він уповноважив парафіяльних священиків вінчати шлюби своїх парафіян⁶. У 1775 р. у законодавстві Російської імперії було суворо підтверджено правило, що вінчати подружжя обов'язково мав саме парафіяльний священик. Бажаючі укласти шлюб (наречений і наречена) повинні були повідомити це парафіяльному священикові письмово або усно, а також своє ім'я, прізвище, звання, соціальний стан⁷. Здійснення таїнства вінчання іншим ієреєм суворо заборонялося.

Парафіяльний ієрей був добре знайомий зі своїми мирянами, мав відомості про їхній сімейний стан, тому зобов'язувався не допустити порушення ними шлюбно-сімейних норм. Особливо це стосувалося питання про кровну і духовну спорідненість, а також свояцтво, адже, як правило, одруження відбувалися між мешканцями одного населеного пункту, які мали традиційно тісні родинні стосунки.

Священики, котрі вінчали не своїх парафіян, не обтяжували себе виявленням законних перешкод для здійснення обряду. Знаючи про законні перешкоди для цього, такі ієреї не вимагали від наречених «венечных памятей». А це створювало підстави для укладання незаконного шлюбу.

Протягом 1765–1768-х рр. було проведено відомий «Рум'янцівський опис Малоросії», який мав на меті чітко окреслити стани, припинити перехід селян і збільшити прибутки в казну, а отже, і зміцнити державну владу. Однак, незважаючи на такі заходи, переходи селян тривали. Вони тікали від своїх поміщиків, які давали дозвіл на їхній шлюб, а коли власники забороняли одруження, кріпаки переходили до іншої парафії, де прагнули повінчатися без згоди своїх панів. Тому в цьому плані священно- і церковнослужителі виконували контролюючу функцію і мали не допускати незаконних шлюбів мирян. У 50-й главі Кормчої книги про це сказано: «Да опасно блюдет иерей, еже не удобъ въ сопряжение брака венчати бегунов и пришельцев и не имущих своя си оседлости, разве аще первой опасное о сих всех сотворив испытание и своему си пастырю вещь известив и от него благословение взем к еже сицево»

---

⁴ Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года (далі – ПСЗРИ). – Т. XVIII. – № 5892.

⁵ ПСЗРИ. – Т. VI. – № 3718.

⁶ ПСЗРИ. – Т. XVII. – № 12433.

⁷ ПСЗРИ. – Т. XX. – № 14356.

спраження венчати и благословити»⁸. Таким чином, священник не повинен був вінчати осіб сторонніх, котрі не належали до його парафії, позаяк у цьому випадку він ризикував освятити незаконний шлюб.

В архівних документах збереглося багато справ, що свідчать про вчинені священниками свідомі порушення або умисні відхилення від дотримання цих шлюбно-сімейних приписів. Велика кількість тих справ, що збереглися, була порушена проти ієреїв, звинувачених у незаконному вінчанні мешканців не своєї парафії, що підлягало забороні за приписами Кормчої книги і законодавством Російської держави.

Одним із приводів до укладання незаконних шлюбів було тимчасова відсутність священника у селі, що давало можливість ієреєві з сусіднього населеного пункту повінчати його парафіян. Як правило, подібні справи починалися з позову в духовне правління того панотця, котрий виявляв факт вінчання своїх мешканців іншим ієреєм. Цим самим священник позбувався парафіяльного прибутку, що завдавало йому образи і збитків. Зазвичай після розслідування таких справ духовне правління ухвалювало рішення – відібрати у винного ієрея кошти, отримані за вінчання, і віддати ображеній стороні, а також брало розписку про недопущення подібного порушення в майбутньому. Так, мешканці слободи Непокритої Харківського повіту Григорій Погребняк і Параска Рибасенкова повінчалися в 1800 р. у с. Піщаному священником Опанасом Мухінім. У духовному правлінні ієрей пояснив, що парафіяльного панотця чоловіка і жінки Петра Сवेशникова не було на місці, він відїхав на певний час, а «по надобности, по велению, или нет, я неизвестен»⁹, попросивши Мухіна здійснити треби. Отець Опанас уникнув покарання, адже зважили на його похилий вік.

Архівні документи рясніють численними прикладами скарг священників на незаконне повінчання ієреями мирян не своєї парафії. Так, 26 лютого 1745 р. лубенський намісник Симеон Петраковський скаржився на протопопа Матвія Лашовського за повінчання козака Михайла Косинського, прикріпленого до його парафії. Ображений намісник вимагав повернути йому гроші за вінчання¹⁰.

У 1753 р. у Переяславсько-Бориспільській духовній консисторії розглядалася справа про незаконне повінчання мирян не своєї парафії. Священника с. Фарбованець Переяславської протопопії Максима і позбавленого духовного сану ієрея Григорія Пантелеймонова було звинувачено у вінчанні мешканців с. Капустиниць¹¹. На жаль, справа не завершена.

28 серпня 1755 р. дяк Богоявленської церкви с. Великі Проходи Яків

---

⁸ Павлов А.С. 50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права. – М.: В университетской типографии, 1887. – С. 104.

⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 2012, оп. 1, спр. 167, арк. 34.

¹⁰ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. II, спр. 268, арк. 7.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 199, арк. 2.

Іллінський доповідав у Білгородське духовне правління на священника Мокія Андреева, котрий повинчав Івана Буза з Наталією Білоусовою, які проживали не в його парафії¹².

У 1764 р. у Переяславсько-Бориспільській духовній консисторії розглядалася справа про вінчання священником с. Салки Бориспільської протопопії Максимом Федоровим мешканців с. Вишеньки протопопії фортеці Києво-Печерської лаври козака Семена Старцева і вдови Зиновії Галейко, котрі не були прикріплені до його парафії. Обряд вінчання священник провів без дозволу лаври, парафіяльного священника і «венечної пам'яті». Тим самим Максим Федоров порушив правила Святих Отців, Духовний регламент та інші законодавчі акти. Крім того, ходили чутки, що він здійснював обряд у нетлє-резому стані, проте двоє свідків це заперечили. Консисторія винесла вирок ієреєві: за грубі порушення правил вінчання йому було заборонено священнодіяти 4 роки. Однак панотець просив зменшити терміни єпитимії. Його побажання було враховано, і покарання зменшено до 3 років¹³.

У 1764 р. у тій же консисторії розглядалася скарга протопопа Баришівського духовного правління Михайла Ісаєвича на священника м. Биків Михайла Кустовського за перешкоди до здійснення обряду вінчання в його церкві над особами, не прикріпленими до його парафії. Ієрей скаржився на «причиненну бесчестие и обиду»¹⁴. Справа, на жаль, залишилася без остаточного рішення консисторії.

3 березня 1766 р. священник сотенного містечка Пирятин Лубенського полку Леонтій Якубовський подав у Пирятинське духовне правління «доношение» на ієрея села Малютинці Павла Суходольського, в якому звинувачував його у незаконному вінчанні своєї парафіянки Парасковії Головнихи¹⁵. За обряд вінчання ієрей отримав 50 коп., а дяк – 25 коп.¹⁶. Викликаний у духовне правління, Павло Суходольський визнав факт вінчання не своєї мирянки, однак сказав, що жінка вже майже рік проживала у його парафії, тож священник не знав, що вона насправді належала до юрисдикції Леонтія Якубовського. У зв'язку з тим, що обвинувачений визнав свою провину, йому було винесено суворе попередження про неприпустимість подібних зловживань у майбутньому.

27 листопада 1766 р. ієрей Троїцької церкви села Гільці Іоанн Борзаківський подав до Пирятинського духовного правління «доношение», в якому скаржився на двох священників містечка Чорнух Якова Клітоновича і Григорія Степанова, котрі повинчали його парафіянку Ганну Миколаєнку з Грицьком Давидовим, мешканцем Чорнух, «<...> и тем мне причинили крайною оби-

---

¹² ЦДІАК України, ф. 1981, оп. 1, спр. 81, арк. 2.

¹³ ЦДІАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 473, арк. 50.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 990, оп. 1, спр. 712, арк. 7.

¹⁵ Державний архів Полтавської області (далі – Держархів Полтавської обл.), ф. 801, оп. 1, спр. 133, арк. 1.

¹⁶ Там само, арк. 4.

ду»¹⁷. За вінчання вони отримали 90 коп. На жаль, у справі відсутнє рішення духовного суду.

«Доношением» від 13 вересня 1771 р. ієрей с. Гільці Іоанн Борзаковський скаржився до духовного правління на священика м. Чорнух Трохима Яцевича. Останній повінчав не свою парафіянку, дочку значкового товариша Івана Шостака, котра втекла від батьків, із писарем Іваном Самойловим¹⁸. Іоанн Борзаковський у позові зауважував: «Указом еє императорского величества велено без присяги родителей обоих лиц, также без оглашения жениха и невесты в обоих приходах отнюдь венчать не дерзать»¹⁹. Рішенням духовного суду на Трохима Яцевича було накладено церковну епитимію. Тобто, у цій справі ієрей двічі допустив порушення законодавства: вінчав не свою парафіянку та ще й без згоди батьків.

У 1771 р. парафіяльний священик с. Лозового Петро Дахновський оскаржився в Білгородське духовне правління на ієрея Євстафія Толмакова за повінчання ним своїх парафіян Козьми Челюскіна с «малолетнею девицею Февронией»²⁰. Справа, на жаль, без рішення духовного суду.

Того ж самого року і в те ж Білгородське духовне правління надійшла промеморія з Харківського духовного правління за рапортом священика м. Липець Омеляна Якубенського на священика с. Великі Проходи Дмитра, котрий повінчав не свою парафіянку Катерину з чоловіком, прізвище якого було невідоме²¹. Справа лише розпочата, рішення відсутнє.

Священик с. Ярців Стародубського полку Федір Дем'янов скаржився в Чернігівську духовну консисторію на священика с. Душки Григорія Сербиновича за те, що повінчав його парафіянку, вдову Марію Герасимову «тайным образом»²². У скарзі від 13 червня 1773 р. він зазначав, що жінка 21 травня того ж року «на время в гостину как пошла в село Душкин, то тогда ж в котором оногo села Душкина житель сговорил ее за себя в замуж. Священник же оногo села Душкина Григорий Сербинов <...> оную мою прихожанку с показанным душкинским жителем тогда ж в своей церкви повенчал»²³. На жаль, справа залишилася без рішення.

У наступній справі, порушеній у Пирятинському духовному правлінні, знову зустрічається ім'я священика Леонтія Якубовського, однак тут він виступає у ролі не ображеної сторони, а обвинуваченої. 20 січня 1774 р. священик Пирятинської Успенської церкви Єлисей Максимович подав «доноше-

---

¹⁷ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 131, арк. 2.

¹⁸ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 297, арк. 1.

¹⁹ Там само, арк. 1.

²⁰ ЦДІАК України, ф. 1981, оп. 1, спр. 87, арк. 3.

²¹ ЦДІАК України, ф. 1981, оп. 1, спр. 86, арк. 1.

²² Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 4, спр. 141, арк. 3.

²³ Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. 679, оп. 4, спр. 247, арк. 1.

ние» на священника Преображенської церкви Леонтія Якубовського, який 1773 р. «<...> самовольно обвенчал и дохода нам принадлежащего лишил» пономаря парафіяльної церкви Федора Коноваленка з «<...> девицею растленною» Іриною²⁴. Єлисей Максимович писав, що Ірина ще 2 січня народила сина Василя, якого похрестили в тій же самій церкві. Він викрив ще й те, що Леонтій Якубовський, крім Ірини і Федора, повинчав ще незаконно три пари молодих. До духовного правління, куди його викликали, Леонтій Якубовський не з'явився, що спричинило тривалу тяганину у веденні справи. Натомість дяк Андрій, присутній при вінчанні Федора й Ірини, визнав сам факт вінчання і розповів, що священник отримав за здійснення обряду 30 коп.²⁵.

Було очевидно, що Леонтій Якубовський повинчав пару, отримавши з цього матеріальний зиск. Знаючи про свій проступок, він зволікав із веденням справи і не з'являвся до духовного правління. Пирятинське духовне правління ухвалило рішення: «В силу высочайших указов с ним Якубовским поступить: деньгами 3 руб. оштрафовать <...> впредь таких продерзостей не делал, под лишением священства подпискою обязать»²⁶. Як бачимо, ієрей, котрий 8 років тому сам скаржився в духовне правління на свого колегу, звинувачуючи в повинчанні мирян не своєї парафії, сам порушив закон, причому, як виявилось, неодноразово.

Священик Різдвяної церкви с. Малих Проходів Білгородського повіту Павло Страхов скаржився на ієрея Пречистинської церкви с. Наумовки Михайла Кияновича за повинчання його парафіянина однодворця Бориса Білозерова з Ганною Ушаковою. Причому, як зазначив П.Страхов, «в родстве без всякого моего дозволения, тем оной священник Михаил обидел меня напрасно»²⁷. Однак Михайло Киянович заявив про відсутність споріднення між подружжям, що підтвердили свідки-односельці. Справа лише розпочата, тому її вирішення залишилося невідомим.

22 листопада 1774 р. у Чернігівській духовній консисторії розглядалася справа про незаконне повинчання священником с. Ліктя Рильського повіту Никифором Івановим парафіянки с. Ястребщини Уланівської волості, вдови Євдокії Розтопчиної з посполитим с. Кучеровки Глухівського повіту Родіоном Бердаковим. Духовний суд ухвалили покарати ієрея: «отослать в Софрониеву пустынь в труды монастырские на полгода, первые три месяца без священнослужения, а последние со исправлением священнослужения, пономаря Федота Яковлева в ту же пустынь в труды»²⁸.

Іноді подібні факти порушення ієреями церковних приписів і шлюбно-сімейного законодавства виявлялися – випадково або зумисне – зацікавленою

---

²⁴ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 384, арк. 1.

²⁵ Там само, арк. 4.

²⁶ Там само, арк. 6.

²⁷ ЦДАК України, ф. 2009, оп. 1, спр. 1000, арк. 1.

²⁸ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 4, спр. 141, арк. 5.

особою через багато років після їхнього скоєння. Так, 24 жовтня 1779 р. у Пирятинське духовне правління надійшла скарга від священика Максимовича на іерея містечка Чорнух Трохима Яцевича, котрий ще на початку року повинчав дівицю його парафії Варвару Рудавку²⁹. Причому цього панотця 1771 р. уже було звинувачено у порушенні шлюбно-сімейного законодавства, коли він повинчав пару молодих не своєї парафії та ще й без згоди батьків. На жаль, рішення духовного правління у справі відсутнє.

5 вересня 1774 р. іерей міста Пирятин скаржився на таємне вінчання вночі його парафіянки Катерини і селянина Григорія священиком села Березова Рудка³⁰. Тобто йшлося про два порушення шлюбно-сімейного законодавства – вінчання вночі і мешканки не своєї парафії.

Лубенський намісник Іоанн Богданович 28 травня 1775 р. скаржився до Пирятинського духовного правління на священика села Харківці Максима Буза. У позові він зауважував: «<...> не известил меня <...> обвенчал моего парафиянина значкового товарища дочь Марианну, увезенную прапорщиком <...>»³¹. Цим учинком Буз позбавив Богдановича парафіяльного прибутку. Своє повідомлення скаржник закінчив такими словами: «Того ради духовное Пирятинское правление всепокорно прошу оного священника Максима призвать в духовное правление за потому его ордер оштрафовать, а за причиненную мне обиду повелеть мене удовольствовать и о том учинить милостивое определение»³². У даній справі відсутнє рішення духовного суду.

У 1778 р. священик с. Богодухівки Золотоніського духовного правління Лев Дроздовський був покараний за вінчання не своїх парафіян. Іерей повинчав дочку переяславського бунчукового товариша Михайла Гриневича Олександрю з кадетом Охтирського гусарського полку Яковом Кулябкою. Батько нареченої переконав священика в тому, що належить до його парафії, бо володіє маєтком у с. Богодухівка. У духовному суді Л.Дроздовський виправдовувався, що «якобы учинил по оной подлинной и наглой просьбе прописанных чиновников, кой де свидетельствовали (судья Дараган, сотник Кропив'янський)»³³. На іерея було накладено покарання: оштрафовано на користь ремонту бурси і заслано в Золотоніський Красногірський монастир.

У південноукраїнських землях, де шлюбно-сімейні відносини характеризувалися демократичністю, а уряду Російської держави через тривалі колонізаційні процеси було важко їх контролювати, найчастіше траплялися порушення шлюбно-сімейних законів. Зокрема, в листопаді 1785 р. у Слов'янській духовній консисторії було розпочато справу про незаконний шлюб селянки Ганни Іванової з козаком Семеном Чемкіним. Таїнство вінчання

---

²⁹ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 663, арк. 1.

³⁰ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 382, арк. 1.

³¹ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 387, арк. 1.

³² Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 480, арк. 1.

³³ ІР НБУВ, ф. II, спр. 3560, арк. 3.

здійснив священник Дмитрій 2 жовтня 1785 р. у слободі поміщика Любомирського, причому «без благословення єпархиального»³⁴.

З'ясувалося, що Ганна мала законного чоловіка Микиту Швеця, котрий утік від свого поміщика підполковника Петра Сухотича (він і був ініціатором порушення справи). Ганна ж вирішила також утекти і знову вийти заміж за Семена Чемкіна. Молоді вночі потрапили у слободу генерал-майора князя Любомирського, де «и перевенчал в противность законов потом находящимся в той слободе Дмитрием, знавши, что в ее муж есть»³⁵. За вінчання молоді заплатили панотцеві 1 руб.

У духовному суді Ганна свідчила, що її чоловіка вже немає чотири роки. Зважаючи на обставини самотнього життя, вона вирішила знову вийти заміж, хоча, за правилами Кормчої книги, повинно було минути п'ять років із часу відсутності одного з подружжя, щоб інший мав право на повторний шлюб. Духовний суд ухвалив наступний вирок: «Анны с ним Семеном брак яко незаконный расторгнуть и за чинимое ею с оным Семеном прелюбодеяние определить церковную епитимию на сем лет, которую исполнять ей при приходской церкви под присмотром духовного ее отца без приобщения святых тайн, кроме смертного случая <...> велеть ей первого своего мужа отыскать и по отыскании жить с ним яко законной жене»³⁶. Було вирішено допитати Семена і з'ясувати: якщо він знав, що у Ганни є законний чоловік, то накласти епитимію на 7 років, а якщо не знав, то звільнити від епитимії. Священник Дмитрій, уникаючи покарання за протиправні дії, утік у Польщу. Було наказано його розшукати і відповідно покарати.

Ця справа є ілюстрацією того, як незаконний шлюб став можливим завдяки благословенню священника. Причому він знав, що жінка мала законного першого чоловіка, котрий чотири роки перебував у бігах.

Цікава справа була порушена 20 лютого 1787 р. за повідомленням Глинського духовного правління Чернігівської губернії на священника Петропавлівської церкви села Рудівка Михайла Ващенка. Отець Михайло повинчав ротмістра київського карабінерного полку Петра Ісаєвича з дівцею Оленою Борозневною, котра проживала у повітовому місті Глинськ Чернігівської губернії. Викликаний до духовного правління священник заперечив факт вінчання пари молодих. Під час слідства він заявив: «<...> а хотя Киевского карабинерного полку ротмистр Павел Носенко его Ващенка к себе призвал, и просил чтоб он помянутых лиц в его Носенка проживавших обвенчал, но он ведая законоположения о не венчании беглых с чужой епархии, из данных к такому обвенчанию не приступил»³⁷. У даній справі слідство ще не було закінчене, тому не відомо, чи справді відбулося вінчання. Ієрей заперечував

---

³⁴ Державний архів Одеської області, ф. 37, оп. 1, спр. 170, арк. 8 зв.

³⁵ Там само, арк. 14.

³⁶ Там само, арк. 19.

³⁷ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 930, арк. 2.

саме проведення обряду і цим самим знімав із себе відповідальність за незаконні дії.

5 листопада 1791 р. до Пирятинського духовного правління надійшло «прошение» від священника церкви Різдва Богородиці міста Журавки Андрія Данилевського. У ньому мовилося: «<...> ведомства сей протопопии слободы Богданов священник имя и прозвание коего мне неизвестно в прошлом сентябре месяце без знания и согласия моего неведомо <...> девицу Меланию, дочь умершего посполитого Емельяна Швапа, как я точно проведаль, в своей Богдановской церкви обвенчал»³⁸. У зв'язку з цим, скаржник просив Пирятинське духовне правління покарати винного за законом. Рішення духовного правління у справі, як і в попередній, відсутнє. Цей документ нам видається цікавим, адже скарга священника Андрія Данилевського безадресна, бо позивач не знав навіть імені ієрея, на якого скаржився.

Рішенням духовного правління від 13 червня 1793 р. було накладено штраф на панотця Микиту Колосовського. Зі справи довідуємося, що 14 травня того року в суботу після заходу сонця у селі Семени він повінчав мешканця села Усівка Трохима Михайлівського з дочкою Омеляна Шила Анною з села Антонівка. Наречений обіцяв заплатити ієреєві за вінчання 12 крб.³⁹. Після того, як факт незаконного вінчання став відомий завдяки скарзі священника села Антонівки Степана Нестеровського, до духовного правління було викликано Микиту Колосовського. Однак той відмовився з'являтися буцімто через хворобу. Те, що обряд був здійснений після заходу сонця, засвідчує, що священник Микита Колосовський порушив шлюбно-сімейне законодавство і повінчав пару вночі, напевно, щоб мало хто бачив цей незаконний учинок. Тому з упевненістю можемо сказати, що ієрей свідомо наважився на порушення закону і церковних настанов.

Справу проти того ж ієрея Микити Колосовського було знову порушено рівно через рік, у травні 1794 р., у зв'язку з незаконним повінчанням наречених. Так, панотець села Круча Артемій Васильєв скаржився на полкового священника Сумського легіонного полку Микиту Колосовського з села Семени за факт вінчання свого парафіянина посполитого Давида Юрченка: «<...> без моего ведома и не по правилам Святых отцов»⁴⁰. Отже, ще раз переконаємося в тому, що іноді ієреї, яких уже було звинувачено і покарано за порушення шлюбно-сімейних норм – стягнуто штраф і винесено суворе попередження, знову свідомо відступали від закону. На нашу думку, це можна пояснити двома причинами: по-перше, бажанням отримати матеріальний зиск; по-друге, надією на те, що вони не будуть покарані за такий проступок.

Отже, шлюбно-сімейне законодавство Російської держави і приписи Руської Православної Церкви дозволяли вінчати наречених лише парафіяль-

---

³⁸ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 930, арк. 2

³⁹ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 1083, арк. 2.

⁴⁰ Держархів Полтавської обл., ф. 801, оп. 1, спр. 1151, арк. 1–2.

ному священикові, котрий був добре знайомим зі своїми мирянами, обізнаний з їхнім сімейним станом, тому міг виявляти ті законні перешкоди, які робили шлюб неможливим. Часто про факт незаконного вінчання духовному правлінню ставало відомо через певний час після його здійснення випадково або зумисне повідомлялося зацікавленою особою, найчастіше – парафіяльним священиком – у зв'язку із втратою ним прибутку за вінчання або з метою помсти і зведення рахунків із винним ієреєм.

На основі проаналізованих архівних справ духовних судів можемо дійти до висновку, що майже завжди вінчання шлюбів чужим (не парафіяльним) священиком відбувалося через наявність між нареченими законних перешкод для укладання шлюбу. Знаючи про це, вони й вінчалися не у своїй парафіяльній церкві. Тож такі обставини свідчать про побутування цього способу обійти закон і домогтися бажаних результатів. Парафіяльні священики здебільшого вінчали незаконні шлюби і часто порушували встановлену процедуру їх укладання. Ієреї вінчали таємно, мешканців не своєї парафії, не проводили належного шлюбного опитування. У таких випадках священиків або змушували проводити вінчання, або вони самі, отримуючи відповідну грошову або іншу компенсацію, нехтували існуючими правилами. Хоча й сам факт проведення шлюбного опитування (обшуку) не гарантував уникнення помилок.